PANTEIZAM I VJERA OBRAZOVANOG SVIJETA.

Treba li čovjeku vjera u Boga?

SVIJET nikad nije bio bez vjere niti će biti. Glasoviti osnivač pozitivizma, **A. Comte** (1798 - 1857) tvrdio je, da se povijest ljudskoga roda, a slično i život pojedinog čovjeka, dijeli na tri razdoblja: teološko, metafizičko, pozitivno. U prvom da vlada vjera, u drugom filozofija, u trećem pozitivna znanost, t. j. ona, koja je omeđena iskustvom. Ali Comte je sâm napustio ovaj svoj »zakon triju razdoblja«, jer je osnovao vjersku sljedbu, kojoj je dao i posebnu organizaciju prema uzoru katoličke Crkve i kalendar i sakramente i svećeništvo i papu. Kaošto Comte tako su si stvorili novu vjeru i drugi neprijatelji onih religija, koje su se pojavile tijekom povijesti. I njemački »**Monistenbund**«, koji je osnovao (1906) krajnji darvinista i materijalista **E. Haeckel** (1834 - 1919), ima da bude neka vjerska sljedba. Uvijek se obistinjuje ona Ciceronova (106 - 43 pr. Kr.), da nijesu još nigdje našli naroda, koji ne bi imao nikakve vjere. Pa i ona riječ **Svetog Augustina** (354 - 430), koju je stavio na početak svojih »Ispovijesti« kao plod svoga iskustva, uvijek se nanovo potvrđuje u životu i naroda i pojedinaca: »Nemirno je naše srce, dok ne počiva u Tebi, Gospode.«

Pomno proučavanje moderne kulture dovelo je oca **Klimke-a D. I.** (1877 - 1924) do uvjerenja, da je duša savremenog čovjeka puna nesklada u svojoj dubljini, i zato da je moderni čovjek nesretan i da traži sigurni temelj za svoj viši život, neprolazni ideal, koji bi ga vodio kao svijetla zvijezda iz hladne tuđine kući na očinsko srce.[1]

Što Klimke kaže za današnjeg čovjeka, to vrijedi i za čovjeka svih budućih vremena. Nije moguće, da bi čovjek ugušio u sebi ono čeznuće, koje se nužno vine iz njegova srca prema nebu, kad promatra svoje siromaštvo. A siromaštvo će čovjeka uvijek pratiti od kolijevke do groba. Od ovoga pratioca ne će čovjeka osloboditi nikakva evolucija. Nikada se ne će tako razviti, te bi prestao biti čovjekom i postao anđelom ili Bogom. Čovjek je po svojoj prirodi siromah dušom i tijelom. Umor i bolest, neznanje i sumnja, strah i očaj i propale nade, srdžba i žalost, strast i nemoć i ono iskustvo **Ovidijevo:** »Video meliora proboque, deteriora sequor — vidim ono, što je bolje, i sviđa mi se, ipak slijedim ono, što je go-

[1] **Unsere Sehnsucht, Kempten 1917, Vorwort.**

re«: sve to muči čovjeka, dok je u ovom smrtnom tijelu. Zaboraviti na svoje poteškoće, odreći se svake nade, biti uvijek zadovoljan i ništa ne željeti: to je lako kazati, ali nemoguće učiniti, jer volja nema zato dovoljnog motiva. To vrijedi nesamo za primitivnoga čovjeka, nego i za onoga, koji stoji na vrhuncu kulture. Nužno dakle čovjek na svakom stepenu razvitka traži pomoć od nekoga bića, koje je iznad čovjeka, i goji prema njemu religiju ili vjeru. Religija je čovjeku po prirodi potrebita. Ali pita se, koja je ova religija. Odgovor ovisi o tom, kakvo mora biti ono biće, kojemu se može obraćati čovjek u svojim potrebama. Da **ono biće, koje panteiste zovu bogom, ne odgovara našim potrebama, nego samo ono Biće, koje mi priznajemo Bogom,** o tom ćemo se lako uvjeriti, promotrimo li, kakav nam Bog treba, te poredimo panteističko božanstvo s našim Bogom.

Kakav mora da je pravi Bog?

Naš Bog mora biti biće, koje zaslužuje naše najveće štovanje. Očevidno nam je, da bismo si protuslovili, ako bismo neko drugo biće više štovali, negoli ono, koje priznajemo svojim Bogom. Može se tko varati i nijekati pravoga Boga te priznati krivoga, ali nije moguće, da bi tko smatrao neko biće krivim bogom, a drugo pravim Bogom, pa da bi ipak mislio, da je krivi bog dostojan istoga štovanja kaošto pravi Bog. Ako priznajemo neko biće kao svoga Boga, priznajemo nužno, da mu dugujemo veće štovanje negoli ikome drugomu biću.

Trebamo Boga, kojega se moramo i bojati. Ne možemo misliti, da bi neko biće bilo naš Bog, a da ga se ne bismo morali bojati. Ako je naš Bog, to smo o njemu ovisni i moramo mu se pokoravati. Ne može mu biti svejedno, što mislimo i što govorimo i što radimo. O tom, da li se pokoravamo Bogu ili ne, ovisi naša sreća ili nesreća. Bog, o kojem ne ovisi naša sreća, nije naš Bog. Zato ne možemo zamisliti Boga, kojega se ne bismo morali bojati. Strah Božji je bezuvjetno potreban. Bez njega ne bismo vršili volju Božju, a bez vršenja volje Božje ne možemo postići blaženstvo. Suvišan bi nam bio bog, kojega se ne bismo trebali bojati.

Premda nam je **prijeko potreban strah Božji, ipak nam je još potrebnija ljubav.** Zato mora biti ono biće, koje priznajemo svojim Bogom, dostojno naše ljubavi. Takvo je ono biće, koje nas jedino može učiniti sretnima zauvijek. Ovo nam mora biti najmilije, i moramo ga priznati kao svoje najveće dobro. Bog mora biti naše najveće dobro. Sami bismo si protuslovili, kad bismo nešto smatrali Bogom, pa ipak nešto drugo priznali većim dobrom. Svoje najveće dobro moramo i najviše ljubiti.

Trebamo Boga koji nas ljubi više nego itko drugi, da se od njega možemo nadati pomoći i onda, kad su nas svi ostavili. Bez ove ljubavi, koja nam uvijek ostaje vjerna, život bi bio nesnosan.

Trebamo Boga, kojemu se možemo moliti. Bog, kojemu se ne možemo moliti, nije Bog. Naše je srce stvoreno za molitvu. Kaošto ne može biti prosjak, koji ne prosi, tako ne može biti čovjek, koji se ne moli.

Trebamo Boga, u kojega se možemo uzdati. Srce je naše puno straha, jer nam razum kaže, da nam prijete mnoge i velike pogibli. Životinje za budućnost ne znaju, jer nemaju razuma, pa se zato i ne boje onoga, što bi moglo doći, nego samo onoga, što već nekako na sjetila djeluje; one nemaju brige poradi tamne budućnosti. Znamo i to, da sami ne možemo svladati svih pogibli. Pa ipak se ne možemo otresti želje, da se spasimo. Zato je prirodno, da tražimo pomoć. Ali kod ljudi je ne možemo uvijek naći, jer su i sami slabi i potrebni tuđe pomoći. Tko sam sebi ne može pomoći, teško će pomoći drugomu. Da nas onda ne satre očaj, moramo imati nekoga, koji je jači od svih naših neprijatelja i koji nas može izbaviti i onda, kad nam se čini, da je sve izgubljeno. Trebamo nekoga, koji nas može pače osloboditi zauvijek od pogibli i od straha. Zato trebamo Boga, čija je moć i mudrost i ljubav neizmjerna: mudrost, da može znati; ljubav, da može htjeti; moć, da može izvesti svoju osnovu za nas. Naš Bog mora biti ideal oca, a ujedno i svesilni gospodar.

Trebamo Boga i zato, da imamo ideal svakoga savršenstva. Promatrajući ograničene stvari, mi moramo tražiti neko biće, koje ima svako savršenstvo bez ikakva nesavršenstva, a ovo zovemo Bogom.

Trebamo Boga i **zato, da možemo razumjeti, odakle** su sva bića i vidljivog i nevidljivog svijeta, odakle tako divno jedinstvo uz toliku raznolikost.

Napokon trebamo **Boga,** čiju egzistenciju i svojstva možemo **sa sigurnošću spoznati.** Nepoznatljiv Bog bio bi za nas, kao da ga nema.

A sada čujmo, kako si panteiste zamišljaju božanstvo, ter poredimo s tim, što nam kaže naša sveta kršćanska vjera.

Kakav je kršćanski Bog, a kakvo panteističko božanstvo?

PANTEISTIČKO BOŽANSTVO **nije nikakvo osobno biće,** jer nema onoga, što pripada pojmu osobe. Nije zapravo ni supstancija, nego je nešto, što uvijek postaje i zato nikad nije. **Hans Driesch**[2] kaže, da treba kao pravi panteizam označiti takvu nauku, koju danas zastupa **Bergson** sa svojim »Dieu se fait«. Ali i to nije točno rečeno, nego treba kazati, da je panteističko božanstvo ne nešto, što postaje, nego samo vječito postajanje. Tako barem moraju kazati aktualiste, za koje postoji samo neprekidni niz akata, čina bez ikakve supstancije, koja je za njih samo »hipotetičko pomagalo za tumačenje pojava«. To priznaje **W. Wundt** (1832 —

[2] Wirklichkeitslehre, 2. izd., Leipzig 1922, str. 363.

1920) na raznim mjestima; tako na pr. u filozofskom dodatku svoje fiziološke Psihologije[3]. Slično **Paulsen** (1846 — 1908) u svom vanredno raširenom Uvodu.[4] Premda aktualiste izričito zabacuju samo pojam supstancijske duše i materije, ipak moraju na temelju svojih razloga zabaciti svaku supstanciju. I Božanstvo mora im biti samo »hipotetičko pomagalo za tumačenje pojava«. Razumije se, da jedno »hipotetičko pomagalo« ne može biti predmet naše ljubavi niti našeg pouzdanja, niti može biti naš ideal, niti izvor svakoga savršenstva, niti može biti nešto živo. **Kolika je opreka između ovoga panteističkoga poimanja i našega kršćanskog vjerovanja!** Dok je panteističko božanstvo nešto, što uvijek postaje i nikad nije, ili čisto postajanje, prema kršćanskoj vjeri Bog je nešto, što nikad ne postaje, nego uvijek jest, bez početka i svršetka, bez razlike između prije i kasnije, ne prazno »hipotetičko pomagalo«, nego punina bitka, čista zbilja, »actus purus, ipsum esse« prema klasičnoj skolastičkoj terminologiji.

Panteističko božanstvo **nije nikakvo lice ni prema onim panteistima, koji ga priznaju kao supstanciju, ali ga zamišljaju kao biće, koje nema ni razuma ni volje.** Takvo biće ne može biti osoba. Pojmu osobe bezuvjetno pripada razum i volja, kako to dokazuje **Sv. Toma** (S. th. 1, 29, 1). Prema kršćanskoj vjeri Bog ima razum i volju, i to na neizmjerno savršen način. Bog ima razum i volju ne akcidentalno kao što mi, nego supstancijalno, t. j. Bog nesamo da ima nego i jest razum i volja. U tom je neizmjerna razlika između Boga i nas. Mi samo imamo, a nijesmo razum i volja. Zato Bog i jest osoba u neizmjerno savršenom smislu.

Panteiste zamišljaju božanstvo kao nešto samo po sebi nesvijesno, što postaje svijesno istom u nama. Ali tako božanstvo uopće ne bi moglo doći do svijesti, jer čega samo nema, ne može samo sebi dati. Zato panteističko božanstvo nikada ne može postati osobom. Naša nam vjera kaže, da je Bog nesamo svijesno i živo biće, nego i sam život, dok mi jesmo živi, ali nijesmo život.

Prema panteističkom shvaćanju božanstvo je sve, tako te postoji stvarna identičnost između njega i svih stvari, pa bile one kakogod među sobom oprečne i neprijateljske i pune opačina. Ovo je glavna teza panteističke filozofije, prema kojoj se cijeli sistem zove panteizam t. j. sveboštvo. Ali upravo ova je teza očevidna kontradikcija. Mnoga i oprečna bića ne mogu biti jedno biće. Panteističko božanstvo ne može se zamišljati kao nešto uistinu jedno, nego samo kao neki konglomerat mnogih pojedinih bića. **Prema našoj svetoj vjeri stvarna je razlika** između Boga i svih drugih bića. Ova su mnogostruka i prolazna, a Bog je samo jedan, apsolutno nesastavljen i neprolazan, i zato stvarno različit od svih ostalih bića, dosljedno i samostalan u najsavršenijem smislu. Prema tomu je i njegova osobnost najsavršenija.

[3] Grundzüge der physiol. Psychol., Leipzig 1911, III. sv., 6. izd. str. 735.

[4] Einleitung in die Philosophie, 42. izd., Berlin 1929, str. 143—150, 381—394.

Panteističko božanstvo nema slobode. Ako sa **Spinozom** (1632 — 1677) božanstvu pripisuju slobodu, misle samo to, da božanstvo nije pod utjecajem nikojega drugoga bića. Ali sve, što radi ili propušta, apsolutno nužno čini. Panteističko božanstvo nema nikakve prave slobode. **Protivno vjerujemo mi.** Nama je Bog u vanjskom djelovanju slobodan u pravom smislu, a nesamo u smislu Spinoze. Za panteiste vrijedi kruti fatalizam, a za nas sloboda djece Božje.

Za panteizam nema providnosti Božje, jer panteističko božanstvo nema niti razuma niti volje ili barem slobode. A mi imademo slatku sigurnost, da Bog sve vodi prema svojoj providnosti i dobroti. Zato mu se možemo prepustiti s neograničenm pouzdanjem, da nas vodi i da se za nas brine. Divno je u psalmima izražena sreća pouzdanja na pr. ovim riječima (Ps. 22, 1): »Gospod me vodi, i ništa mi ne će uzmanjkati.«

Prema panteizmu božanstvo nije savršenije od nas, jer smo s njime stvarno identični, isto, pače savršeniji od njega, jer bi bez nas ostalo u nesvijesnom stanju. Zato je prema panteizmu nemoguće poštovanje prema božanstvu, nemoguć i strah, nemoguća ovisnost, nemoguća poniznost. **Prema našoj svetoj vjeri Bog je neizmjerno uzvišeniji od nas.** On je o nama posve neovisan, ne treba nas, niti može od nas išta primiti, tako te bi time postao savršeniji. A mi smo o njemu tako ovisni, te imamo samo od njega sve, što imamo: i da možemo raditi i trpjeti i usavršiti se. Pače od njega imamo i samu mogućnost, po kojoj jesmo nešto, a ne ništa. Da Boga nema, bili bismo potpuna ništica. Zato su za nas poniznost i strah i poštovanje prema Bogu nužne krjeposti, koje iziskuje cijelo naše biće.

Za panteiste je božanstvo sve, a svijet je samo njegova manifestacija. **Ne može** dakle **božanstvo biti svrha svijeta,** jer ne može biti svrha samoga sebe. Ne može uopće biti ni govora o svrsi ni čitavog svijeta ni pojedinih stvari. Sve, što se zbiva u svijetu — ako panteista može govoriti o zbivanju, kad je čitav svijet samo manifestacija božanstva, a nikakva stvar — zbiva se bez svrhe. **Prema našoj svetoj vjeri Bog je svrha svega** vidljivog i nevidljivog svijeta i svega, što se u njemu zbiva. Bog je i naša svrha, poradi koje i jesmo i radimo i trpimo, i to nesamo katkada nego uvijek, nesamo kad hoćemo nego i kad ne ćemo.

Panteističko božanstvo nema nikakva značenja za ćudoredni život, jer nije niti svrha niti uzor niti čuvar moralnoga reda, niti nagrađuje dobro niti kažnjava zlo. Panteiste uopće ne mogu govoriti o moralnom redu, kad ne priznaju prave slobode. **Za nas je Bog srce moralnoga života,** njegova svrha i uzor i čuvar, On nagrađuje dobro i kažnjava zlo. Pa kako je i pravni red dio moralnog reda, Bog je i ovom redu temelj i svrha i čuvar.

Što mi vjerujemo o Bogu u opreci protiv panteizma, izrazio je s divnom jasnoćom **Vatikanski crkveni sabor** (Constitutio de fide catholica): »Sveta katolička apostolska rimska Crkva vjeruje

i priznaje, da je jedan pravi i živi Bog, Stvoritelj i Gospodar neba i zemlje, svemoguć, vječan, neizmjeran, neshvatljiv, razumom i voljom i svakim savršenstvom neograničen. Budući da je On samo jedna, posve jednostavna i nepromjenljiva duhovna supstancija, treba kazati, da je stvarno i bitno različit od svijeta, u sebi i po sebi preblažen i neizmjerno uzvišen nada sve, što izvan Njega jest ili se može pomisliti. Svojom dobrotom i svemogućom silom, ne da poveća svoje blaženstvo niti da steče savršenstvo, nego da očituje svoje savršenstvo dobrima, koja dijeli stvorovima, po svojoj najslobodnijoj odluci, ujedno od početka vremena stvorio je iz ništa oboje stvorenje, duhovno i tjelesno, naime anđeosko i svjetovno, a onda ljudsko kao zajedničko od duha i tijela sastavljeno. A sve, što je stvorio, Bog svojom providnošću čuva i upravlja dopirući od kraja do kraja snažno i raspoređujući sve blago. Jer Njegovim je očima sve otkriveno i otvoreno pa i ono, što će biti po slobodnom činu stvora.«

Ovakav Bog odgovara našim potrebama, a ne ono božanstvo, o kojem govore panteiste. Ovakav je Bog i razlog onoga divnog jedinstva, koje opažamo uz toliku raznolikost čitavog svijeta. Takav Bog **je dostojan predmet naše religije.**

Pa ipak kažu, da je panteizam religija, pače ona religija, koja bi imala zadovoljiti potrebe obrazovanog svijeta bolje negoli kršćanska vjera. Tako preporučuje panteizam namjesto kršćanstva **Paulsen** tumačeći kršćansku nauku u panteističkom smislu.[1] Ali **jadna je religija panteizam,** jer ne pozna osobnoga Boga, neizmjerno mudroga i dobroga i silnoga oca i gospodara i vladara svega svijeta i svakoga pojedinog stvorenja, uzor i svrhu i nagradu našega života. Panteizam ne poznaje Boga, u kojega se čovjek može uzdati i kojega mora poštivati. Panteizam ne poznaje ovisnost stvora o Stvoritelju, i zato je panteizam religija prema samom sebi. Prema panteizmu je čovjek sam sebi bog, ali takav, kakav je čovjek: siromašan i ograničen i podvrgnut svim slabostima i zabludama i strastima. Takva religija ne može zadovoljiti čovjeka ni najprostijega, a kamoli obrazovanog, čije su potrebe još veće.

Neizmjerno bi bilo zlo i najveća nesreća za cijeli ljudski rod, a nada sve za obrazovani svijet, ako bi panteizam postao njegovom religijom. Ako nam je sada često puta teško, premda vjerujemo u neizmjernu dobrotu Oca nebeskoga i njegovu ljubeznu providnost, bio bi život nesnosan, kad ne bismo imali nikakve utjehe i pouzdanja, nego bismo bili prepušteni sebi i svojemu siromaštvu. Ali ne treba nam se bojati, da će ikada panteizam pobijediti i zauzeti mjesto naše svete vjere. Dosta nam je zato samo promotriti, kako su tvrdi i nepokolebljivi stupovi, na kojima počiva kršćanstvo, a kako slabi su oni, na kojima se diže panteizam.

F. Šanc D. I.

---

[1] Einleitung, 267—291.